

Het archief van de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging (KNBV)

Joop van Heeswijk (Bessengaard 39, 3206 AG Spijkenisse;
e-mail: jvanheeswijk@hetnet.nl)

Het archief van de KNBV

Dit artikel geeft een korte beschrijving van het KNBV-archief en de belangrijkste subarchieven. Hierbij wordt de belangrijke rol van Ruud van der Meijden bij de uiteindelijke ontsluiting benadrukt. Vervolgens worden enige archivalische begrippen uitgelegd en wordt een beknopte geschiedenis van de KNBV gegeven. Verder wordt ingegaan op de wijze van ontsluiting en het toegankelijk maken van het archief.

The archive of the Royal Dutch Botanical Society

This paper gives a short description of the archive of the Royal Dutch Botanical Society and its sub-archives. The important role of Ruud van der Meijden in its definitive disclosure is emphasized. In addition some important archive terms are explained and a short history of the society is presented. A short introduction on disclosure and accessibility of the archive is also given.

Inleiding

Het oude archief van de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging (KNBV) herbergt een schat aan niet alleen historisch maar zeker ook floristisch en algemeen botanisch interessant materiaal. Al geruime tijd bestond er binnen de KNBV zorg over de toegankelijkheid van het statische archief van de vereniging en de staat waarin het verkeerde. De sinds de Tweede Wereldoorlog sterke toename van de verenigingsadministratie, het ontstaan van meer en meer secties en met name de diverse verhuizingen waren debet aan deze toestand. Al in de zestiger jaren van de vorige eeuw zijn er voorstellen gedaan om verbetering aan te brengen, echter met betrekkelijk gering resultaat. Ook later is binnen het KNBV-bestuur enige malen aandacht hieraan besteed, zonder tastbare gevolgen.

Toen ik in 2000 op initiatief van Ruud van der Meijden het op mij nam om de oude inventarisatielijsten (streeplijsten) van IVON te digitaliseren hebben Ruud en ik ook gesproken over het archief van de KNBV. Wij hebben toen het archief in oenschouw genomen. Ruud was zich er heel duidelijk van bewust dat het archief veel waardevol floristisch materiaal bevatte. Het was een grote wens van hem om dit bronmateriaal te ontsluiten en goed toegankelijk te maken, zodat het samen met de oude streeplijsten voor nader onderzoek gebruikt kon worden. Daarnaast realiseerde hij zich ook de cultuurhistorische waarde van het materiaal. Hij heeft zich ook diverse malen ingespannen om de KNBV zover te krijgen geld voor het op orde brengen en ontsluiten van het archief beschikbaar te stellen. Dit was voor de vereniging destijds echter financieel niet haalbaar hoewel men besefte dat er toch iets aan gedaan moest worden. Nadat men diverse malen moeilijkheden had

ondervonden bij het zoeken naar gegevens heeft het bestuur van de KNBV besloten om toch geld voor herordening en ontsluiting van het archief vrij te maken. Omdat Ruud van der Meijden één van de weinige mensen binnen het NHN was die wist wat het in het verenigingsarchief te vinden was, werd hij in 2006 door de vereniging benaderd met het verzoek iemand te vragen het archief op orde te brengen, waarna Ruud contact met mij opnam. Na diens ziekte en overlijden heeft FLORON de zaak opgepakt en mij met de opdracht belast het archief aan te pakken. Het uitgangspunt van Ruud was, dat het archief, evenals de oude streeplijstgegevens, digitaal beschreven zou moeten worden teneinde een snelle raadpleging van deze (bron) gegevens mogelijk te maken.

Het begrip archief

Een archief is niet, zoals veel mensen denken, een verzameling losse documenten en publicaties. Er is een groot verschil tussen documentatie (= gedrukte stukken) en archief. Formeel gesteld is archief het geheel van archiefbescheiden, ontvangen of opgemaakt door een instelling, persoon of groep personen.¹ Hierbij zijn archiefbescheiden (archiefstukken) al die bescheiden die ongeacht hun vorm, naar hun aard bestemd zijn om te berusten onder de instelling, persoon of groep personen die deze heeft ontvangen of opgemaakt uit hoofde van zijn/haar activiteiten of vervulling van zijn/haar taken.¹ Kort gezegd: archief is de neerslag van samenhangende

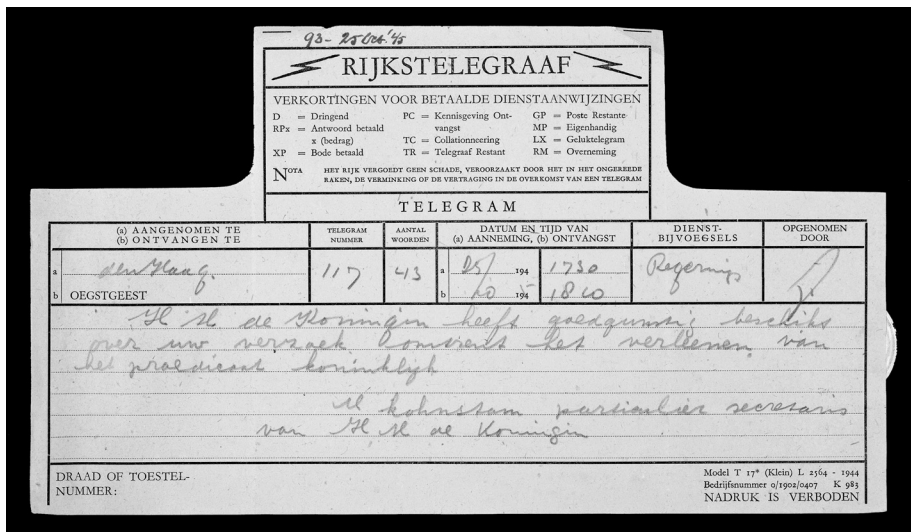

Fig. 1. Telegram met vermelding verlening predicaat ‘koninklijk’ aan de Nederlandsche Botanische Vereeniging (d.d. 25-10-1945). Het telegram is afkomstig uit de map (archiefomslag) nr. 336 van archiefdoos nr. 39. Het telegram was gericht aan S.J. van Oostroom en verzonden door M. Kohnstam, particulier secretaris van H.M. de Koningin (Wilhelmina). Telegram: Archief KNBV.

werkprocessen en is gevormd en gestructureerd om vanuit die werkprocessen te worden bevraagd; met andere woorden het heeft de functie van (juridische) bewijskracht. Dit betekent dat het in de eerste plaats ten dienste staat van de recht- en bewijszoekende burger en in de tweede plaats toegankelijk moet zijn voor historisch geïnteresseerden. In vroeger tijden was archief de schriftelijke neerslag, maar in het huidige digitale tijdperk verstaan we hieronder ook digitale archiefbescheiden. Dit is dan ook in de Archiefwet 1995² vastgelegd. De beschrijving en catalogisering van een archief wordt een archiefinventaris genoemd. In het Lexicon¹ wordt dit omschreven als ‘een systematisch ingedeeld geheel van beschrijvingen van de bestanddelen van een archief’.

Een leidend beginsel in de archivistiek is het structuurbeginsel: dit houdt in het zoveel mogelijk handhaven en/of herstellen van de oude (de oorspronkelijke) orde (van archiefvorming). De archivistiek kent een specifieke terminologie voor de beschrijving van archief(bescheiden) waarop hier niet nader wordt ingegaan maar waarvan de kennis nodig is voor het raadplegen van een archiefinventaris. Zo’n archiefinventaris is thans in het algemeen niet uitsluitend meer beschikbaar als een papieren inventaris, maar in toenemende mate ook digitaal beschikbaar.

In het geval van de beschrijving van het archief van de KNBV is gekozen voor een (voorlopig) uitsluitend digitale beschrijving als Microsoft Access databestand, hetgeen het zoeken met behulp van trefwoorden vergemakkelijkt. Het is de bedoeling dit bestand op korte termijn compatibel te maken met andere soortgelijke bestanden van het NHN, FLORON en/of Naturalis (bibliotheek, archief, collecties), daarbij is het ook de bedoeling dat er een papieren archiefinventaris beschikbaar komt.

Korte geschiedenis van de KNBV

De KNBV werd in 1845 opgericht als ‘De Vereeniging voor de Nederlandsche Flora’, welke naam in 1851 werd gewijzigd in ‘Vereeniging voor de Flora van Nederland en Zijne Overzeesche Bezittingen’, en in 1867 in ‘Nederlandsche Botanische Vereeniging’. In 1945 werd het predicaat ‘Koninklijk’ verleend (Fig. 1). In de 19^e eeuw hield de vereniging zich vooral bezig met floristisch onderzoek van de Nederlandse flora (met name de minder algemene soorten) en het aanleggen van een herbarium hiervan. Verder gaf de vereniging een mededelingenorgaan, het Nederlandsch Kruidkundig Archief, uit. Deze vooral floristisch gerichte publicatie werd vanaf 1904 vergezeld van een tweede tijdschrift, het *Recueil des Travaux Botaniques Néerlandais*, dat meer algemeen botanisch gericht was. Dit was een gevolg van de opdeling van de vereniging in twee secties, een floristische en een algemeen botanische, het resultaat van de richtingenstrijd binnen de vereniging rond de eeuwwisseling 19e/20e eeuw. Daarnaast was de uitgave van de *Prodromus Florae Batavae* een belangrijke mijlpaal. Hiervan kwam deel 1 van de eerste editie in 1850 uit en deel 2 in 1853. Tussen 1893 en 1916 zag een tweede, uitgebreidere editie van drie delen het licht. In dit werk worden de inheemse soorten met hun kenmerken en hun vindplaatsen vermeld. Vanaf het begin van de 20^e eeuw wordt de doelstelling van de vereniging verbreed. In de volgende decennia vindt er een verdere specialisatie plaats welke resulteerde in de instelling van diverse secties (commissies). Hierdoor is het takenpakket van

de vereniging, en daarmee de administratie en archiefvorming, steeds omvangrijker geworden. Na WO II raakt dit in een stroomversnelling. Vanaf de zestiger jaren van de 20^e eeuw worden vele activiteiten die aanvankelijk door de KNBV zijn ontplooid door de professionele wetenschappelijke instellingen zoals universiteiten en botanisch-ecologische onderzoekscentra overgenomen. Dit resulteert in een geleidelijke vermindering van de verenigingsactiviteiten. Wat echter gebleven is, zijn de excursies en de lezingen. Een overzicht van de excursies, het lezingenprogramma en verdere activiteiten is te vinden op de webstek van de vereniging.³ De publicatie van P. Faasse⁴ geeft een goed uitgebreid overzicht van de verenigingsgeschiedenis.

Het (K)NBV-archief en de diverse subarchieven

Het archief bestaat uit een aantal zogenoemde subarchieven. Het hoofdbestanddeel wordt gevormd door het archief van de vereniging *sec*. Dit bestaat aanvankelijk uit de correspondentie van de leden, de financiële administratie (destijds niet zeer omvangrijk) en de geschreven notulen van leden- en bestuursvergaderingen. Rond vermoedelijk 1900 is er een register van het archief gemaakt. Van dit register is rond 1970 een afschrift gemaakt met aanvulling tot 1970. Uit zowel deze registers als de

ordering van het oudere deel van het archief blijkt dat er lange tijd, zeker tot omstreeks 1960 goed is gearchieveerd. Het structuurbeginsel schrijft voor, dat zoveel mogelijk deze oude orde gehandhaafd dient te blijven. Zodoende zijn de beschrijvingen en de nummeringen van de hierboven genoemde registers onverkort overgenomen en in het digitale bestand opgenomen. De archiefdelen waarop de beschrijvingen betrekking hebben zijn overgeheveld naar standaardarchiefdozen. Zoals eerder vermeld namen de verenigingsactiviteiten in de loop van de 20^e eeuw toe waardoor er door de diverse secties (commissies) subarchieven werden gevormd. Mede als gevolg van diverse verhuizingen en van het tamelijk autonoom opereren van de secties zijn de verschillende archiefdelen en subarchieven niet altijd even systematisch opgeborgen (gebleven) en nog minder beschreven. Hierdoor waren niet alle sinds omstreeks 1960 gevormde

Fig. 2. J.L. van Soest, secretaris van de Zuidzee Commissie van de KNBV van 1927–1946/7. Foto: Archief KNBV.⁶

archiefstukken even gemakkelijk te raadplegen. Met de door mij uitgevoerde werkzaamheden en de digitale beschrijving is getracht de toegankelijkheid te verbeteren. Hierna volgt een korte beschrijving van diverse deelarchieven die zich, naast het hoofdarchief, in het archiefdepot van de KNBV bevinden.

Het archief van de Zuiderzee Commissie (ZZC) van de (K)NBV

Een belangrijk subarchief is het archief van de Zuiderzee Commissie (ZZC) van de vereniging. Toen de plannen tot drooglegging van de Zuiderzee vaste vorm kregen, beseften de verschillende clubs en verenigingen die zich met onder andere de biologie en geografie van Nederland bezig hielden dat het geboden was om allereerst de situatie van voor de afsluiting en de gelijktijdige drooglegging van de Zuiderzee goed te documenteren en vervolgens de invloed en gevolgen van de waterstaatkundige werken vast te leggen. Ook de (K)NBV besloot destijds om specifiek op de Zuiderzee gerichte activiteiten te ontplooiën middels een subcommissie, de ZZC. Deze werd in 1927 ingesteld. Initiatiefnemer hiertoe was W.C. de Leeuw, die ook als archivaris van de ZZC funtioneerde. Naast P. Jansen als voorzitter werd J.L. van Soest secretaris (1927–1946/47; Fig. 2), in 1946 opgevolgd door H.W.E. Croockewit. Enige andere prominente leden waren A.W. Kloos, J.G. Sloff, J. Jeswiet en W. Feekes. De ZZC werd in 1958 opgeheven.

Het archief van de ZZC bevat correspondentie en verslaglegging van waarnemingsresultaten, maar ook vele krantenknipsels betreffende de Zuiderzeewerken. Tussen de archiefbescheiden bleek zich ook een ongepubliceerd manuscript⁵ te bevinden dat een beschrijving geeft van de biologische onderzoeksactiviteiten rond de afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee. Dit manuscript bevat ook een inventarislijstje met een korte omschrijving van de archiefbescheiden van de ZZC. Bij de herordening en beschrijving heb ik gebruik gemaakt van dit inventarislijstje en van een reeds eerder gevonden beknopt register. De floristische waarnemingen van de ZZC zijn via streeplijsten in de IVON-albums en vervolgens in de Atlas van de Nederlandse Flora opgetekend.

Het archief van de Association Internationale des Botanistes (AIDB)

In het KNBV-archiefdepot bevindt zich ook het archief van een internationale groep van botanische verenigingen. De (K)NBV was initiatiefneemster en lid van deze internationale vereniging die van 1900 tot en met 1919 actief was. De Association Internationale des Botanistes (AIDB) had haar zetel in Leiden. J.P. Lotsy en J.W. Goethart (Fig. 3), beide lid van de (K)NBV, waren respectievelijk secretaris en penningmeester wat de aanwezigheid van deze archiefstukken in het KNBV-archiefdepot verklaart.

Na een sinds het einde van WO I sluimerend bestaan hield de AIDB in 1931 definitief op te bestaan. De archiefbescheiden bestaan uit correspondentie (ingekomen brieven en afschriften van uitgaande brieven) en de registers hiervan.

Fig. 3. J.P. Lotsy en J.W.C. Goethart, respectievelijk secretaris en penningmeester van de Association Internationale des Botanistes. Foto's: Archief Nationaal Herbarium Nederland, Universiteit Leiden Branch.

Onder de KNBV berustende archieven van enkele prominente negentiende en vroeg-twintigste eeuwse floristen

Het archief van D.L. Lako

Een niet onaanzienlijk deel van de archiefbescheiden in het archiefdepot bestaat uit de botanische nalatenschap van verenigingslid D.L. Lako, tekenleraar in Overijssel (Fig. 4). Lako had zich ten doel gesteld een 'Cartographische Flora' van Zeeland (waar hij was geboren) en Overijssel (waar hij woonde) samen te stellen. Daartoe begon hij reeds vanaf omstreeks 1880 systematisch floristische vindplaatsgegevens te verzamelen welke hij noteerde in zijn 'notitieboekjes', een vroege vorm van de later (vanaf 1902) gebruikte streeplijsten.

Fig. 4. D.L. Lako. Foto: Archief KNBV.⁶

Naast zijn eigen inventarisatiegegevens gebruikte hij ook, met toestemming, de inventarisatiegegevens van andere destijds actieve floristen. Ook nam hij deel aan floristische excursies van de vereniging (de zogeheten UNIO-excursies). Deze gegevens werden via enkele tussenfases opgetekend op door hemzelf ontworpen geografische kaarten (stafkaartformaat) van Zeeland (Fig. 5) en Overijssel. Deze kaartgegevens (gedateerd ca 1905–1917) werden later overgenomen door de medewerkers van het IVON voor het samenstellen van de IVON-albums die vervolgens resulteerden in de Atlas van de Nederlandse Flora.⁷

Het archief van Goethart & Jongmans

J.W.C. Goethart (Fig. 3), destijds conservator van het Rijksherbarium te Leiden, en W.J. Jongmans waren vanaf 1902 de grote initiatiefnemers tot het samenstellen van de plantenkaartjes van Nederland. Zij waren het ook die de bekende streeplijstjes ontwierpen en introduceerden. Het archief van hun werk bevindt zich in het KNBV-archiefdopet. Deze archiefbescheiden zijn ook beschreven en opgenomen in de digitale algemene KNBV-archiefinventaris. Het betreft hier de originelen

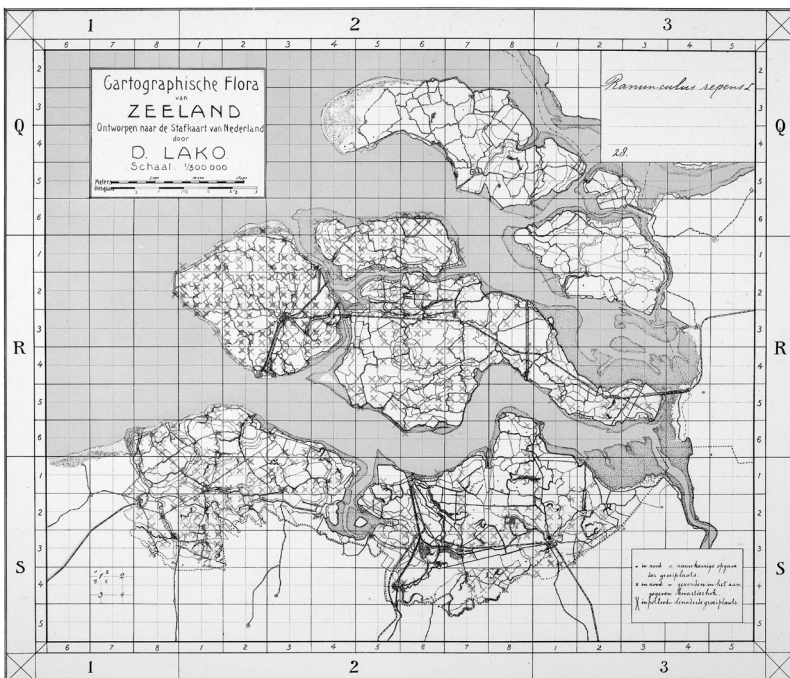

Fig. 5. Kaart van D.L. Lako van de vindplaatsen van *Ranunculus repens* L. (Kruipende boterbloem) in Zeeland uit Lako's Cartographische Flora van Zeeland (1900–1917). Deze kaart, Prodr. nr 28, is afkomstig uit de omslag *Ranunculus*, in grootformaat archiefdoos 169 (archiefnr 905), houdende pak I van Lako's Cartographische Flora van Zeeland. Kaart: Archief KNBV.

Fig. 6. H.J. Kok Ankersmit. Foto: Archief KNBV.⁶

van de plantenkaartjes, een lijst van de abonnees en bijdragers, correspondentie, maar ook een serie excursielijsten van M.J. Blijdenstein, een vooraanstaand florist uit die tijd. Daarnaast zijn ook restantafleveringen van hun plantenkaartjes, hoewel strict volgens de definitie genomen geen archief, in het archiefbestand opgenomen.

Archief van Kok Ankersmit

Naast de archiefstukken van Goethart en Jongmans is in het archiefdepot ook nog de botanische nalatenschap van H.J. Kok Ankersmit aanwezig. Kok Ankersmit was een prominent lid, die bij zijn overlijden kort na de eeuwwisseling de vereniging een substantieel legaat naliet dat gebruikt werd voor het naar hem genoemde Kok Ankersmitfonds. De in het archiefdepot aanwezige botanische nalatenschap bestaat uit

correspondentie, verslagen van de (K)NBV, gedrukte statuten van de vereniging en een volledig stel afleveringen van het Nederlandsch Kruidkundig Archief van 1871 tot en met 1895.

Het archief van de Commissie voor de Biosociologie en het Veenonderzoek

Een onverwachte vondst, want verscholen tussen en onder de diverse zaken van Lako, was het archief van wat later zou worden de Commissie voor de Biosociologie en het Veenonderzoek van de (K)NBV. Dit betreft de interne en externe correspondentie van 1931 tot en met 1937 van deze aanvankelijk informele groep mensen. Enige voorlieden van deze groep waren J.W. van Dieren, A. Scheygrond en W. Feekes. Deze stukken laten mooi de geboorte zien van wat later de vegetatiekunde in Nederland zou worden. Uit de correspondentie wordt duidelijk dat er aanvankelijk twee scholen waren, de Noordse school en de Zwitserse school, welke laatste uiteindelijk in Nederland de overhand zou krijgen. De geschiedenis van de biosociologie is beschreven in de publicatie van J.H.J. Schaminee.⁸

Slotopmerking

Afsluitend kan gesteld worden dat de thans afgesloten werkzaamheden aan het KNBV-archief een goede stap is naar het toegankelijker worden ervan. Wat rest is om het Accessbestand met de beschrijvingen goed beschikbaar te maken door het compatibel te maken met andere soortgelijke bestanden van NHN, FLORON en/of Naturalis (bibliotheek, archief, collecties) waardoor zowel botanici als historici de benodigde stukken veel sneller en gemakkelijker kunnen vinden en raadplegen. Het is dan wellicht mogelijk om de hier beschreven archieven ook via internet te raadplegen. Helaas ontbrak de tijd om dit nu reeds voor elkaar te krijgen. Daarnaast moet op korte termijn ook nog een papieren archiefinventaris beschikbaar komen. Met het hier beschreven werk is een lang bestaande wens van Ruud van der Meijden in vervulling gegaan. Een andere grote wens van Ruud, de digitalisering van de oude streeplijsten van IVON, wacht echter nog op voltooiing. De kwetsbare materiële toestand hiervan vraagt om snelle actie. Hopelijk komt er (subsidie)geld vrij, zodat deze arbeid spoedig hervat kan worden.

1. Stichting Archiefpublicaties. 1991. Lexicon van Nederlandse archief termen. Vereniging van Archivarissen in Nederland.
2. Archiefwet 1995. Staatsblad 1995, nr 276.
3. Webstek: www.knvv.org.nl
4. P. Faase. 1995. Between seasons and science. SPB Academic Publishing, Amsterdam.
5. P. Smit & R.J. Poot. ca 1980. Het biologisch onderzoek rond de afsluiting van de Zuiderzee. Biohistorisch Instituut der Rijksuniversiteit Utrecht (ongepubl. manuscript).
6. De foto's van Van Soest, Kok Ankersmit en Lako zijn afkomstig uit de map 'Foto's KNBV Tentoonstelling Nijmegen' uit een ongenummerde archiefdoos met fotoverzamelingen.
7. J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.). 1980. Atlas van de Nederlandse Flora 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Kosmos, Amsterdam.
8. J.H.J. Schaminee & R. van 't Veer. 2000. Honderd jaar op de knieën – De geschiedenis van de plantensociologie in Nederland. Opulus Press Nederland, Noordwolde.